

Claudia S. Popescu

18 secole de la urcarea pe tronul Romei a împăratului Elagabalus

18 centuries since the intronization of Emperor Elagabalus

Abstract: *The reign of Emperor Elagabalus, whose ascension to the throne has been celebrated for 18 centuries, has been marked by strong controversy. Behind them can be found the great socio-political disruptions, but also values, through which the Roman Empire passed.*

Keywords: *Roman Empire, Elagabalus/Heliogabalus, the Severian Dynasty*

Cuvinte-cheie: *Imperiul Roman, Elagabalus/Heliogabalus, dinastia Severilor*

La 8 iunie 218, tronul Romei a fost adjudecat de unul dintre cei mai neconvenționali suverani ai Antichității: Marcus Aurelius Antoninus Augustus, al treilea reprezentant legitim și efectiv al dinastiei Severilor¹, aceasta din urmă fiind, la rândul ei (detaliul nu este lipsit de semnificație), cea dintâi casă imperială neitalică. Supranumele cu care a intrat în posteritate acest suveran, un teonim pe care, de altfel, și l-a asumat, este Elagabalus/Heliogabalus², iar motivația asumării acestei identități își are partea sa de greutate în explicarea status-rolului ieșit din comun, dar și a controverselor care-i configurează, până astăzi, imaginea. Strănepot al romano-cartaginianului Septimius Sever și exponent al ramurii siriene a familiei imperiale a acestuia, formată în descendența împărătesei reformatoare Iulia Domna (ea însăși fiică a sacerdotului suprem al zeului Heliogabalus, romanizat sub numele Iulius Bassianus), Elagabalus era legat de influența casă sacerdotală de la Emesa³ și în mod nemijlocit, prin mama sa Iulia Soaemias Bassiana, membră a aceleiași familii de descendență regal-teocratică

¹ Formal, acestei dinastii i-a aparținut și cel de-al doilea fiu, Geta, al înemeietorului dinastiei, Septimiu Sever, însă domnia acestuia a fost doar una asociativă și, de altfel, rapid curmată de asasinatul pus, în mod curent, pe seama fratelui și competitorului său Caracalla. Domnia casei Severilor, extinsă între anii 193-235, a fost temporar întreruptă, în intervalul 217-218, de uzurpatorul Macrinus, care și l-a asociat la tron pe fiul său Diadumenianus.

² Divinitate echivalată, prin *interpretatio romana*, cu Sol Invictus

³ Hamath în trecutul preroman (aramaic), în prezent Homs, atestat ca centru de cult al deității El-Gebal cel puțin din secolul II î.Hr.

de la Emesa, intrată în casa imperială severiană prin căsătoria cu cavalerul (ulterior senatorul) Sextus Varius Marcellus – precum și prin propria inițiere în același cult, în cadrul căruia ajunge să ocupe și demnitatea de sacerdot suprem⁴. Aceste conexiuni au fost, de altfel, determinante în ascensiunea la tron, întrucât ele au asigurat sprijinul legiunilor staționate în Siria în bătălia de la Antiochia⁵, prin care a fost înlăturat de la putere uzurpatorul Macrinus.

Din această confruntare a izvorât, subliniem, și prima ”piesă de rezistență” a portretizării negative a lui Elagabalus: scrisoarea pe care, anterior bătăliei, Macrinus a adresat-o Senatului de la Roma, în care, în tentativa de a convinge puterea politică centrală

să-i fie alături, uzurpatorul l-a înfățișat pe descendentul lui Caracalla drept ”nebun, nesănătos”⁶. Senatul, se știe, nu s-a lăsat convins de Macrinus, însă n-a acceptat nici alternativa Elagabalus – care a trecut peste barierele formale, proclamându-se împărat fără a mai aștepta acceptul autorității de la Roma – decât ca un fapt împlinit pe calea armelor. Se năștea, astfel, o stare de tensiune între instituțiile de putere ale suprastatului imperial (implicit și între segmentele din societate afiliate acestora), care va marca nu doar domnia lui Elagabalus, ci și posteritatea acesteia. O stare de tensiune care s-a tradus, de altfel, cu rapiditate, și în tulburări armate: încă înainte de sosirea noului suveran în Capitală, mai multe unități militare (printre acestea, legiunile a III-a și a IV-

a, aflate sub comanda facțiunii senatoriale a lui Verus⁷) s-au răzvrătit, fiind însă rapid înfrânte și dizolvate. Deloc surprinzător, ordinul senatorial a fost la rândul său supus unor epurări care n-au făcut decât să amplifice ostilitatea unor largi cercuri aristocrate față de reprezentantul unei dinastii care nu s-a bucurat niciodată de popularitate în regiunile centrale ale Imperiului.

Lupta pentru putere se suprapunea, la Roma, altor două crize deloc marginale pentru societatea epocii: criza economică (la care răspunsurile noii administrații instalate de Elagabalus au fost de asemenea nepopulare, printre măsurile adoptate numărându-se și devalorizarea radicală a sistemului monetar), respectiv, competiția religioasă, noul suveran exercitându-și demnitatea de *Pontifex Maximus* (auxiliară funcției sale de

⁴Campbell 2008, pg. 20

⁵Bătălia, în care defecțiunile din rândul trupelor aflate sub comanda lui Macrinus au jucat de asemenea un rol major, a avut loc în 8 iunie 218 și marchează debutul efectiv al autorității imperiale a lui Elagabalus.

⁶Dio Cassius, 79, 36

⁷Dio Cassius, 80, 7

imperator) prin subordonarea acesteia în raport cu sacerdoțiul de la Emesa. Ca și în alte epoci, nemulțumirile legate de aceste stări de fapt s-au tradus și prin formularea unei imagini profund negative față de împărat, identificat ca responsabil suprem, dar și ca sursă a răului. Totuși, pentru a descifra realitatea de dincolo de imagine, acestei descrieri trebuie să-i fie aduse două amendamente, deloc surprinzător opuse formal. Cel dintâi vizează faptul că, într-adevăr, Elagabalus purta răspunderea, directă sau mai puțin a unora din stările de fapt care-i erau imputate, o răspundere de nedesprins din contextul social-politic și cultural al epocii, iar cel de-al doilea, că alături de elementele negative ale status-rolului său, iar uneori în indistinție cu acestea, penultimul reprezentant al dinastiei Severilor a întruchipat și elemente pozitive, unele chiar vizionare, care au antrenat și existența unor cercuri delor restrânse de susținători.

Trebuie să precizăm aici că, tratate riguros ca izvoare (așa cum se procedează frecvent în analiza subiectului), sursele literare referitoare la personajul în discuție – în mod special – sunt de natură să introducă distorsiuni semnificative ale realității. Aici nu putem fi decât de acord cu colegul Laurențiu Nistorescu, atunci când acesta afirmă: ”Informațiile prezentate în continuare de autorul Aelius Lampridius⁸, cu precădere relativ la comportamentul extravagant al acestuia – al împăratului Elagabalus (n.n.) – nu poate fi receptat decât ca pe o distorsiune a realității cu funcții polemic-acuzatoare, în care elementele de veridicitate și cele de ficțiune s-au împletit prea strâns pentru a mai putea fi separate prin automatism rațional”⁹.

Cu această rezervă, avem a reține, ca elemente ale ampretei politice a împăratului Elagabalus, la concurență cu manifestări eminamente extravagante (de natură a genera oprobiul public atunci și, adesea, chiar și în prezent), câteva inițiative are, astăzi, ar fi taxate drept reformatoare, avangardiste. Așa este cazul cu instituirea unui Senat feminin consultativ la Colina Quirinal¹⁰ (pe care l-ar fi coordonat, deloc surprinzător, împărăteasa-mamă Iulia Soaemias), dar și ceea ce am putea numi o declarație publică de politică ecumenică, manifestată încă de la preluarea efectivă a tronului de la Roma, prin edificarea unui templu al zeului Heliogabalus¹¹ în vecinătatea palatului imperial (adică lângă Colina Palatină) și instalarea, aici, ca semn al unui sincretism religios, a unor simboluri spirituale de prim rang în cultura romană: efigia Marii Mame, focul Vestei, statuia paladină și *scuturile sallice*¹². Nu trebuie trecut cu vederea faptul că acest ecumenism formal (în spatele căruia este aproape vădită preocuparea noului suveran de a asigura supremația sacerdoțiului pe care-l reprezenta) a fost receptat ca provocator, blasfemiator, atât de *establishment*-ul confesional al societății romane (care resimțeau de mai multe generații pierderea poziției spirituale dominante, sub asediul religiilor orientale, în special a celor misterice), cât și de reprezentanții noilor curente religioase care seduceau atunci spiritualitatea universalității

⁸ Unul dintre cei șase autori prezumați ai corpusului *Historia Augusta*, căruia îi este atribuită referința directă la Elagabalus

⁹ Nistorescu 2017, pg. 129-130

¹⁰ Aelius Lampridius, *Historia Augusta, Elagabalus* 4, 3 și urm.

¹¹ Denumit *Elagabalium*, a fost inaugurat în anul 221. Urmașul lui Elagabalus, Severus Alexander, îl va reconstrui peste doar cinci ani lui Jupiter.

¹² Aelius Lampridius, *Historia Augusta, Elagaballus* 3, 4-5

romane, în particular a creștinismului¹³.

Pe seama apartenenței împăratului Elagabalus trebuie să punem și, cel puțin, o parte a comportamentului extravagant de care este acuzat. Spre exemplu, tema castrării¹⁴ este parte a hagiografiei multora dintre divinitățile orientale (caz exemplar fiind Cybele, al cărui cult era chiar în acea epocă într-o excepțională ofensivă în spațiul imperial), inclusiv a unora (precum Kottys) care aveau o prezență de aproape un mileniu în culturile regiunilor europene răsăritene ale Imperiului - și nu este greu să presupunem că sursele cărora li s-a făcut ecou un biograf precum Lampridius au confundat (voit sau nu, poate este mai puțin relevant) ritul cu viața reală. La fel par a sta lucrurile cu acuzațiile de prostituție sacră, în particular cu dorința suveranului de a se căsători cu o vestală¹⁵, în condițiile în care – tot în virtutea rolurilor sale suprapuse de mare sacerdot al cultului lui Heliogabalus și de *Pontifex Maximus* – se considera (și era considerat de fideli săi) el însuși de origine divină. Credibile și șocante în contextul sistemului de valori al epocii – care, să nu uităm, instituiseră și interdicția legală a unor atari practici – sunt, în schimb, acuzațiile privind sacrificiile umane.

Fără a concluziona, vom încheia afirmând că domnia lui Elagabalus este, poate, cea mai reprezentativă pagină din evoluția unui Imperiu aflat la primul său zenit și, corolar, că starea de anarhie care a urmat (cea îndeobște etichetată drept ”anarhie militară” sau ”epoca împăraților-soldați”) nu s-a rezumat la cauzalități politico-militare și social-economice, ci a cuprins și ceea ce astăzi am numi relativizarea (ca fațetă a globalizării) a unor sisteme de valori care, provocate, aveau să-și ia revanșa un secol mai târziu.

Bibliografie esențială

Historia Augusta

***, *Istoria Augustă*, Popescu, David, Drăgulescu Constantin (trad.), Iliescu, Vl. (ed.), Ed. Științifică, București 1971

Campbell 2008

Campbell, Brian, *The Severan Dynasty*, în Bowman, Alan K., Garnsey, Peter, Cameron, Averil, ”The Cambridge Ancient History”, vol. XII ”The Crisis of Empire AD 193-337”, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, pg. 1-27

Dio Cassius/Piatkowski 1973

Dio Cassius, Cocceianus, Piatkowski, Adelina, Ștefan, G. (ed.), *Istoria romană* vol. 1+2, Ed. Științifică și Enciclopedică, București

¹³ Aspectul aduce în atenție faptul, aproape deloc investigat, că anterior edictului de toleranță al lui Constantin cel Mare, creștinii s-au aflat în competiție nu doar cu sistemul cultural oficial, ci și cu religiile orientale - și, implicit, au suportat presiuni din partea sacerdoțiilor acestora și ale aliaților lor din structurile de putere reală din societatea imperială.

¹⁴ Unii exegeți, simplificând excesiv, consideră că acuzația trimite direct la practica circumciziei, dar aceasta (larg răspândită în societățile orientale și egiptene) era bine cunoscută în lumea romană și n-ar fi avut capacitatea de a șoca.

¹⁵ Ulterior, Elagabalus avea să renunțe la această ambiție, divorțând de vestala Iulia Aquilia Severa și recăsătorindu-se cu Faustina, strategie matrimonială în care putem identifica fie schimbarea unor alianțe politice, fie (ipoteză spre care înclinăm, întrucât ea se corelează cu alte gesturi ale împăratului) cedarea în fața criticilor.

Heckster 2008

Heckster, Olivier, *Rome and Its Empire AD 193-284*, Zair, Nicholas (coed.), Ed. Edinburgh University Press, Edinburgh

Icks 2008

Icks, Martijn, *Heliogabalus, a monster on the Roman throne: The literary construction of a "bad" emperor*, în I. Sluiter & R.M. Rosen (ed.), *"KAKOS: Badness and Anti-Value in Classical Antiquity"*, Ed. Brill, Leiden, pg. 477-488

Nistorescu 2017

Nistorescu, Laurențiu, *Oglinzile Celuilalt. Barbarticum, între admirație și teamă*, Ed. Universității de Vest, Timișoara

Rohrbacher 2016

Rohrbacher, David, *The Play of Allusion in the Historia Augusta*, Ed. University of Wisconsin Press, Madison

Webografie

Dio Cassius

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html , 27.12.2017

Historia Augusta (lat)

<http://www.intratext.com/IXT/LAT0229/> , 15.03.2016